

ELMOZDUL A FAL

Mácsai István életműve az Óbudai Kiscelli Múzeumban

Mészáros Ákos

Sivár, hűvös, távolságtartó – ez a gondolat jelenik meg első benyomásként a látogatóban a Kiscelli Múzeum Mácsai István életművéből rendezett kiállításán. A képek áttekintésekor azonban kiderül, hogy Mácsai alkotásai mesélnek, egy adott kort értelmeznek, azokat az éveket, amelyekben élt. Tükröt tart elénk, megmutatja milyenek voltunk egykor a hatvanas években, aztán később, egészen az ezredfordulóig.

Mácsai István 1922-ben született egy utazó ügynök és egy varrónő fiaként a pesti Zichy Jenő utcában. Már 15 éves korától szenvedélyesen rajzolt, de a képzőművészeti főiskolára csak 1945 tavaszán kerülhetett be. A főiskolát 1949-ben végezte el, postnagybányai stílusban kezdett festeni, de szocreál témákat is festett, majd az 1960-as évek elejétől dolgozta ki sajátos, hiperrealizmussal, majd a fotórealizmussal rokonítható szimbolikus és szürrealisztikus elemekkel telített látványelvű stílusát. Kezdetben az életképek, a portrék, a csendéletek, szimbolikus alkotások, később az ember épített környezetébe, lakóhelyébe, Budapest jelentette számára festészetének fő tárgyát. A hiperrealista festészet és az objektív kiemelés mögött emocionális indíttatás jellemzi művészetét.

Festményei a számunkra ismert megélt valóságot ábrázolják. Megjelenik alkotásaiban az ötvenes évek szocreál stílusa, az 1960 utáni időszak és a rendszer-váltás utáni évtized. Mindez a mindennapok a hétköznapi ember életének és környezetének bemutatásával.

Ismert egyik leghíresebb képe az „Oroszlán a gangon” című (1. kép). A festmény szinte tökéletes bizonyossággal hozza az ember félelmeit, szorongásait, ráadásul nem csak egy adott korban, hiszen minden korban van mitől félnünk. Mácsai festményén hirtelenül a semmiből bukkan fel az oroszlán egy pesti bérház emeletének körfolyosóján, ami egyébként lehetetlen. A kép üzenete nem is lehetne ennél kifejezőbb.

1960 körül Mácsai alkotói válságba került, és némi keresés után rátalált arra az útra, amelyen járva aztán szabadon kiteljesedhetett. Letérhetett végre a kényszerpályáról. Portréit, csendéleteit, aktképeit aprólékos rajzossággal, visszafogott kolorittal a quattrocento mestereit megidéző klasszikus arányossággal kiegyensúlyozottsággal formálja (2., 3., 4., 5. képek). Műveinek kezdettől fogva kedvenc témája Budapest városrészeinek megfestése, a belvárosi utcaképek, bérházak, hátsó udvarok, a városrészek napszakai (6., 7., 8., 9. ké-

1. kép. Oroszlán a gangon, 1961. – Magántulajdon

pek). Életművének fontos része nagyszámú karakteres aktfestésze is (10., 11., 12. képek). A félig-meddig családtagnak számító modellek megbecsült szereplők voltak Mácsai környezetében. Első modelljeit a képzőművészeti főiskoláról hívta, ahol a háború utáni tanévben a modellek nagyrészt a szegényházból jelentek meg. Az egyetemi jegyzőkönyvekben az olvasható, hogy még az ötvenes években is jelentős modellhiány volt a főiskolán, mert a modellek, ha teheték, menekültek a télvíz idején is fűtetlen műtermekben végzett, alulfizetett munka elől. Az 1960-as években sok nehéz sorsú nő állt modellt Mácsainak. A mintegy 30 – névről, olykor csak keresztnévről – ismert Mácsaihoz járó aktmodell közül néhánynak tragikusan alakult az élete. Közülük többen megszenvedhették a létbizonytalanságból és kitettségéből adódó pszichés ártalmakat rejtő szakmát.

2. kép. Piros kalapos női portré, 1960. – Magántulajdon

3. kép. Vadvirágos csendélet, 1963. – Magántulajdon

4. kép. Műteremben, 1969. – Szépművészeti Múzeum Budapest

5. kép. Hát akt, 2003. – Dr. Forgács Sándor gyűjteménye

6. kép. Pannónia utca 36. 2003. – Kovács Balázs gyűjteménye

7. kép. Pesti kapu, 1986. – Magántulajdon

8. kép. Pesti utca, 1961. – Szépművészeti Múzeum Budapest

9.. kép. A pesti Martinelli tér 1968-ban – Magyar Nemzeti Múzeum, Báthory István múzeuma Nyírbátor

10. kép. Rózsaszín kalapos lány, 1971. – Magyar Nemzeti Múzeum Báthory István múzeuma, Nyírbátor

Bár a határok korántsem nyíltak meg teljesen, a hetvenes évektől már időnként nyugatra is utazhatott, ahol a művészeti irányzatok messze jártak a vasfüggöny mögötti országok látásmódjától. Mácsai végre felkereshette a külföldi múzeumokat, láthatta a németalföldi mesterek műveit, a bécsi, a londoni, a firenzei gyűjtemények klasszikus alkotásait.

Továbbra is megmaradt a realizmus talaján, de rátalált a mágikus realizmusra, vagy inkább hiperrealizmusra, amelyben kiteljesedhetett fantáziája.

A kiállítóterem egyik falán óriási képösszeállítás látható XIX. századi mintára, úgy, ahogy a Párizsi szalon kiállításain rendezték el a festményeket. Itt csak portrék szerepelnek, akadt köztük ismert embert ábrázoló kép is. Így a Cserháti József pécsi püspökről készült, akivel Mácsai szívélyes viszonyt ápolt (13. kép). A maga kedvéért megfestette a székre helyezett ornátust és süveget is, azonban a kurátorok ezt a képet nem találták. A bíborosi díszruhát mint státuszportrét viszont igen – ez „A bíboros széke” címmel szerepel az összeállításban (14. kép).

A kiállítás címe – Elmozdul a fal – nagyon találó: egy kanyargós emberi sors szimbolikus kifejezése is lehet: elindulunk és sokszor hosszas keresgélés után találunk rá a célhoz vezető útra.

Az egyik legmeggrázóbb a „Pesti halál” című festménye, amely lakonikus egyszerűséggel már-már közbönsnek ható belenyugvással mutatja meg a járdán kiterített fehér csomagolópapírral letakart testet (15. kép). Egy asszony fekszik ott, látszik a cipőjéről és a tetemre helyezett női táskáról – elképesztő a látvány. A háttér sem biztató, a lehúzott rozsdás vasredőny és a falon a megtépázott hirdetemény csak ráerősít a szomorú eseményre.

Mácsai nemcsak a drámát látta meg a környezetében, hanem hatott rá a régi nagy mesterek képi világa is. A kiállítás bemutatja alkotói sokoldalúságát, hogy minél teljesebb képet kaphassunk munkásságáról. Portrék, csendéletek, aktok sokasága gyönyörködteti a szemlélőt. Mácsai Pesten élt, így jól ismerte az itteni utcákat, belső udvarokat, körfolyosós gangokat (16., 17., 18. képek). Vannak képei, amelyek egyszerűen csak szépek, mint például „A budai Batthyányi tér” (19. kép), „Pannónia utca télen” című festmény (20. kép), vagy a „Szent István körút 17.” című alkotás (21. kép). Az ikonikus „Pesti fiatalok” című festménye a hatvanas évek Budapestjén a korabeli divatnak megfelelő ruhában ábrázolja a Dunapart lépcsőjén összegyűlt fiúkat és lányokat (22. kép).

A „Különös tavasz” című képen nemcsak a merész világoskék színűre festett falusi házak tűnnek föl a nézőnek, hanem az is, hogy elől, a festmény jobb oldalán egy holland művész ül az állványa előtt, és fest éppen (23. kép). Ez a háttal ülő alak egy közismert Vermeer-kép részlete. Mácsai alkotásán a kiskunmajsai faluvégén, a kora tavaszi tájban, szénakazlak és villanypóznák társaságában alkot a németalföldi mester. A „Látomás” című képen Mácsai Velázquez egyik infánsnőjét festette bele a kiskunfélegyházi Bethlen utca sáros szögletébe (24. kép), vagy a Báthory utcába (25. kép). A legismertebb alkotása ebben a témakörben a „Téli vadászat” című (26. kép). A budapesti Pannónia utca torkolata felől egy 1988-as hajnalon Brueghel vadászai megérkeznek a néptelen, behavazott Szent István körútra, a patika elé. Határozott léptekkel haladnak, de az utca üres, senki sem szentel figyelmet nekik.

A Budapestet ábrázoló képek mellett a vidék néhány jellegzetes utcaképét is megörökítette (27., 28. képek). Különös látomás a „Notre Dame Kiskunfélegyházán” című képe is, amely a Brueghel és Vermeer idézetre emlékeztet (29. kép).

Különleges hangvételű alkotás a „Kívül” című festmény (30. kép); mintha csak egy görög tragédia jelenne meg a szemünk előtt. A teljes képet kitöltő reneszánsz architektúrában két alakot látunk. Az egyik hosszú fehér lepelben, mezítláb, arcát kezébe temetve, összeroskadva ül a kőfal tövében a boltíves, bezárt kapu előtt. A másik alak fekete felsőben, farmernadrágban és szandálban fekszik az előtérben, a kapuhoz ve-

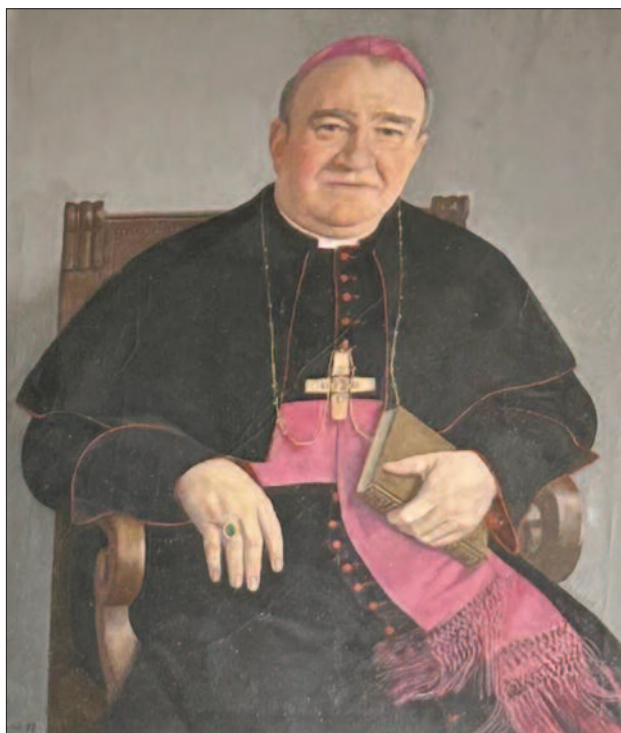

11. kép. Akt ecsettel 2003. - Magántulajdon

12. kép. Hommage á Ingres 1986. – Magántulajdon

Mácsai István naplójából, 1985. május: „Anikó aktja az Odaliszk pózában, ráadásul kezében a Grande Odalisque reprodukcióval, fekszik Emma néni afgán díványterítőjén. Visszanéz, nyílt, kedves, kissé szemtelen tekintettel, modern frizurával, de mégis kissé Ingré-s szalagba kötve, már mint a frizura. Néz és vár... Várja az utókor dicséretét. A háttérben szokott csendélet-asztalkán a megkövült fehér kendővel; alant a kép jobb szélén tavalyi koponyás-csendéletem; az akt háta-dereka alatt fehér vászonkendő. Ez a legjobban sikerült részlet.”

13. kép. Cserháti József pécsi püspök portréja, 1977. – Pécsi Egyházmegye

14. kép. A bíboros széke, 1983. – Magántulajdon

15. kép. Pesti halál, 1978. – BTM Kiscelli Múzeum Fővárosi Képtár

1978-ban egy szeptemberi napon Mácsai István a Pannónia utcából átkeveredett a körút túloldalára, amikor a járdán megpillantott egy középkorú, csomagolópapírral letakart halott nőt, a felső testére helyezett retiküljével. Az élmény nyomán festette meg egyik csöndes, a maga idejében kevés figyelemre méltított főművét, a tudatosan tragikum és komikum határmezsgyéjére pozicionált, a ravatali portrék ikonográfiai hagyományain is átszűrt képét.

Mácsai István naplójából, 1978. szeptember 17: „a halott a földön feküdt barna csomagolópapírral letakarva. Két női cipő kandikált ki a papíros alól, másik szélén meg egy szürke-ősz hajtincs feküdt az aszfalton. Az egész csomag tetején egy régimódi női retikül. A járókelők közönyösen, az autók füstölögve, én magam is alig meglepve. – Hát veled ez történt? – kérdeztem magamban félhangosan.”

16. kép. Pesti gang, 1963. – Magántulajdon

17. kép. A gang délutánja, 1987. –
Magántulajdon

18. kép. Ági gyümölcs-zöldség, 1997. – Magángyűjtemény

19. kép. A budai Battyányi tér, 1973. – Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, Budapest

20. kép. A Pannónia utca télen, 1995. – Merényi Ágnes tulajdona

21. kép. Szent István körút 17. 1982. – Magántulajdon

22. kép. Pesti fiatalok, 1965. – BTM Kiscelli Múzeum, Fővárosi Képtár

23. kép. Különös tavasz, 1980. – Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum, Győr

Mácsai István a nyolcvanas évek elején több Vermeer – tematikájú képet is festett, amelyek közül a „Különös tavasz” készült el először. A festményen a kiskunmajsai faluvégén, kora tavaszi tájban szénakazlak, villanypóznák és vezetékek társaságában, a földút mellett magányosan festő jelmezes alakot látunk. Feljegyzéseiből ítélve Mácsai tisztában volt a klasszikus referenciák használatában rejlő veszélyekkel. 1983. nyarán így írt erről: „Nekem is az Izabella utca a világom és nem a Vermeer parafrázisok! Vigyázni kell...”

24. kép. Látomás – Infáns nő Kiskunfélegyházán, 1979. – Magántulajdon

A Látomás címen ismert festmény volt a Mácsai-pálya első klasszikus átírata, talán ennek köszönhető a címadási bizonytalanság is. Későbbi idézetképeit különböző változatokban többször újrafestette, ebből azonban, tudomásunk szerint, egyetlen példány készült.

A festő elmondása szerint egy régi kiskunfélegyházi barátjától, Öveges Lászlótól kapott Madridból egy képeslapot Velázquez festményének két alakjával és ezért festette a figurákat az addigra már meglévő, „a félegyházi Bethlen utca sáros szögletét” ábrázoló képére, hogy barátja kedvére tegyen, s mert a részletben szereplő ajtót hasonlóknak látta a saját festményén szereplő ajtóhoz. Az udvarhölgyeket Mácsai csak reprodukciókról ismerte, Velázquez más munkáit azonban utazásai során látta és részletesen lejegyezte. Egy ízben így írt róla: „Megunható Velázquez? Velázquez olyan, mint a víz.”

25. kép. Batthyány utca 17., 1987. – Magántulajdon

26. kép. Téli vadászat, 1989. – Magántulajdon

27. kép. Nagymarosi utca, 1966. – Damjanich János Múzeum, Szolnok

28. kép. Elágazás Ürömnél, 1993. – Magántulajdon

29. kép. A Notre Dame Kiskunfélegyházán, 1981. – Magántulajdon

30. kép. Kívül, 1981. – Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár

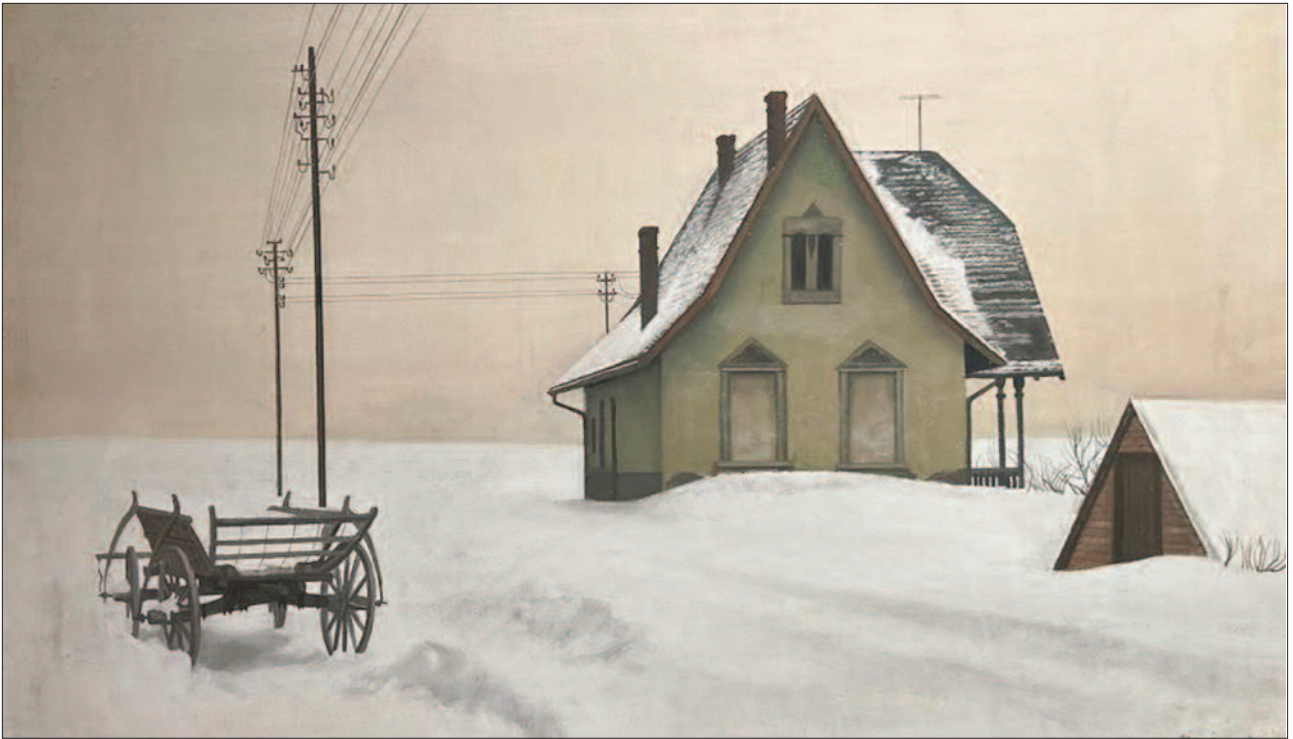
zető néhány lépcsőfok tetején, fejénél sárga szatyor és egy barna táska. A mű, amelyet Mácsai áttemelt a saját festészetébe, a Botticellinek tulajdonított, La Derelitta címen emlegetett táblakép.

A „Tél – A világ vége” című megrendítő alkotása 1972-ben készült (31. kép). A hóval borított tájban elhagyott szekér, bezárt házikó, a hozzá tartozó kamrával valóban a világ végét idézi. Lakatlan táj, kilátástalanság, fagyott, havas környezet, mély depresszió, néhány kopár faág, az életnek semmi jele, csak a téli szél hidege érződik a festmény láttán, amely Petőfi Sándor költeményét idézi fel a szemlélődőben:

„De még a csárdák is ugyancsak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak...
Senki nem fordítja feléjük a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.”

Az elhagyatottság, a magány, a céltalanság és a vég képzetét idézi a „Roncs” című képe. A sík mezőben, messze a világ zajától kifosztott üres autó váza látható, a végleges pusztulásra várva (32. kép).

Az „Óbuda” című festmény fontos mű az elmúlt fél évszázad történetéből (33. kép). A képen markánsan találkozik a múlt és a jelen. Vérre menő párbaj ez, vajon ki éli túl? Ma már, a posztposztmodern korban tudjuk,

31. kép. Tél - A világ vége, 1972. - Szépművészeti Múzeum, Budapest

32. kép. A roncs, 1977. - Szépművészeti Múzeum, Budapest

33. kép. Óbuda, 1977. – BTM Kiscelli Múzeum, Fővárosi Képtár

hogy mi történik az építészetben Óbudán, és persze máshol is.

„A kiállítás tisztán minőség alapú, főművekre koncentrálnak, az életmű sokszálú bemutatására vállalkozik, nem ítélik meg, hanem értelmez és támpontokat ad. A Mácsai képei kapcsán újra és újra felcsattanó szakmai szóváltások arra utalnak, hogy az ötvenes évektől az évezredig terjedő, takarásban lévő pálya rálátásra és összegzésre vár. A szoros olvasás és a kritikai megkö-

zelítés ideje eljött, s bár Mácsai idegenkedett a képeket a festő gyakorlaton túlról szemlélő elméleti látásmódotól, életművének művészettörténeti feldolgozása megkezdődött.” – mondta bevezetőjében B. Nagy Anikó, a kiállítás kurátora.

(Másodközlés, módosítva: az eredeti a Mértékadó 2023. január 23-iki számában jelent meg.)